

POSUDEK K HABILITAČNÍ PRÁCI

Název habilitační práce:

*Análise Sintático-Semântica dos Códigos Penais de Portugal e do Brasil
(Estudo Contrastivo-Textual)*

*Syntakticko-sémantická analýza portugalského a brazilského trestního zákoníku
(kontrastivně-textová studie)*

*Syntactic and Semantic Analysis of the Portuguese and Brazilian Penal Code
(contrastive and text study)*

Autor:

Mgr. Iva Svobodová, Ph.D.

Ústav románských jazyků a literatur Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Obsah habilitační práce:

Habilitační spis o rozsahu 304 stran mi byl dodán v tištěné i elektronické verzi. Zahrnuje obsah, předmět a cíle výzkumu, popis teorie a metodologie, kvantitativní a kvalitativní analýzu hypotaktických větných celků (tedy vět vedlejších kompletivních, vztažných a příslovečných), závěr, seznam použité literatury a přílohu se seznamem grafů, tabulek a schémat. Obsah habilitačního spisu odpovídá jeho navrženému názvu, kterým je *Análise Sintático-Semântica dos Códigos Penais de Portugal e do Brasil (Estudo Contrastivo-Textual)*, který je v práci uveden také v jazyce českém (*Syntakticko-sémantická analýza portugalského a brazilského trestního zákoníku (kontrastivně –textová studie)*) a anglickém (*Syntactic and Semantic Analysis of the Portuguese and Brazilian Penal Code (contrastive and text study)*). Habilitační práce obsahuje v těchto třech jazycích rovněž abstrakt a prohlášení o původnosti.

Při posuzování habilitačního spisu jsem se držela tím, co Rainer Maria Rilke napsala jednomu mladému básníkovi: totiž že kritická slova jsou příliš bezmocná na to, aby dokázala posoudit umělecké dílo, a jejich výsledkem je vždy menší či větší nedorozumění.

Postupovala jsem podle následujících kritérií:

1. Relevance tématu výzkumu pro akademickou sféru

Habilitační spis je lingvistickou studií zahrnující několik aspektů: kognitivní, teoretický a metodologický. Jde o studii relativně moderní a současnou, porovnáme-li ji s rovněž aktuálními lingvistickými výzkumy v Americe, Evropě a Asii.¹

Nejdříve je nutno říci, že hlavním zájmem výzkumu je téma integrity a rozmanitosti tak pluricentrického jazyka jako je portugalská. Zkoumání vztahů mezi sémantickým obsahem a formulací hypotaktických větných celků vyskytujících se v trestním zákoníku portugalském (dále jako CPP) a brazilském (dále jen CPB) umožnil sběr dostatečných, systematizovaných a ověřených dat, jejichž kvantitativní zpracování jednoznačně poukazuje na to, že právní texty pracují s gramatickými a sémanticko-pragmatickými jazykovými modely, které se vyvinuly ve dvou zeměpisných variantách ze stejného gramatického systému. Rozdíly, které byly zjištěny ve vztažných větách vedlejších (viz Graf č. 10 a 11 na str. 184) a v distribuci přísudků ve finitním i flekčním infinitivním tvaru (viz hypotéza znázorněna schématem 6 na str. 66 a v grafu 7 a 8 na str. 88 a kvalitativní analýza na str. 81-102) rovněž potvrzují, že modální opozice mezi indikativem a konjunktivem je systematická a neutralizuje ji tvar infinitivní. Tak se děje ve slovesném systému obou dvou variant současné portugalské, a to jak ve srovnávaných právních textech, které jsou předmětem výzkumu, tak v textech žurnalistických zmíněných diatopických variant.

Za druhé, krom toho, že se autorka zaměřuje na problémy související s pluricentrickou povahou portugalského jazyka, provádí také komparativní analýzu různých typů textu: na jedné straně porovnává CPP a CPB, na straně druhé ale také žurnalistické texty evropské a brazilské portugalské, které jsou součástí portugalského (CETEMPúblico) a brazilského (CETENFolha) jazykového korpusu. Tento rys situuje práci nejen do oblasti kvantitativní lingvistiky (je třeba zmínit, že všechny vzorce, které byly použity pro vyhledání syntaktických struktur v korpusu, jsou řádně citovány), ale také do oblasti lingvistiky textové. Vývoj lingvistických oborů ve 20. a 21. století přispívá k čím dál tím fundovanějšímu, detailnějšímu a rozmanitějšímu

¹ Jako důkaz bych pro ukázkou ráda uvedla díla ruské lingvistky Firsové (1984, 1992, 0000, 2007 a 2008) a Scherbakové (2008), která pojednávají o pluricentrické a jazykově-kulturní povaze španělštiny v hispanofonních zemích. Zvolené téma považuji za aktuální také proto, že i Google Science za rok 2018 vykazuje řadu kontrastivních studií zabývajících se porovnáním angličtiny a jiných více či méně minoritních jazyků z hlediska sémantického, pragmatického, kognitivního a/nebo funkčního. Kromě toho i Victoria University ve Wellingtonu navrhla uspořádat na téma lingvisticko-politických aspektů dialektů a národních jazyků se zaměřením na vývoj přirozených jazyků mezinárodní konferenci, která se bude konat v roce 2019 na Novém Zélandě.

popisu lingvistických jevů a syntagmatických, paradigmatických a neparadigmatických struktur, které přirozené jazyky používají, což spěje k závěru, že text/diskurz je důležitou sémanticko-formální jednotkou a nástrojem komunikace přenášející obsah sdělení. V tomto smyslu pak preskriptivní povaha právního textu předurčuje preferenční použití určitých syntaktických struktur, což je v práci vhodně zdůrazněno právě tím, že jsou právní texty srovnávány s texty žurnalistickými.

Za třetí, cíle a předměty stanovené v habilitační práci situují výzkum do oblasti lingvistické disciplíny, která je jak v portugalském tak obecném kontextu velmi mladá. Autorka ji označuje jako “linguística forense” (forenzní lingvistika). K samotnému pojmu se vrátím ještě později, ale zatím bych ráda podtrhla, že považuji za relevantní záměr orientovat sémanticko-syntaktickou analýzu právě na různé žánry a typy textu a na vyhledání jejich specifických rysů, kterými pak lze odlišit styl právnícký od jiných stylů a typů textu (žurnalistického, reklamního, církevního, literárního, vědeckého, apod.).

Na základě těchto tří aspektů usuzuji, že téma výzkumu je velmi důležité a aktuální pro danou oblast na akademické úrovni.

2. Přesnost, jasnost, srozumitelnost vymezení předmětu a cíle habilitačního spisu

V úvodu (str. 14-19) je vysvětlen a vymezen záměr zkoumat právnícké texty, konkrétně hypotaktické kompletivní, vztažné a příslovečné struktury v CPP a CPB. Zároveň jsou vymezeny cíle výzkumu, které spočívají v kvantitativně-kvalitativní a sémanticko-syntaktické analýze textu s cílem přispět svými výsledky k oblasti překladatelství a komparativní lingvistiky, kdy jsou porovnávána data získaná z legislativních zdrojů s daty jiného registru. Na základě takové analýzy lze pak určit, do jaké míry odpovídá kognitivní složka syntaktické formulaci myšlenek a myšlení ve dvou různých variantách (str. 16) jednoho jazyka. Autorka je schopna vytyčených cílů dosáhnout použitím teoretického rámce, který je vysvětlen a popsán v kapitolách týkajících se metod výzkumu aplikovaných na jednotlivé typy hypotaktických větných celků, tedy na věty vedlejší kompletivní (str.64-65,80), vztažné (str. 149-160) a příslovečné (str. 239). V kapitole “Considerações gerais” (překlad: Obecný úvod, str.

20-44) autorka poměrně podrobně popisuje historii zkoumaného korpusu, což mi přijde pro lingvistické publikum užitečné i zajímavé.

Předměty a cíle výzkumu jsou formulovány přesně a efektivně. Metodologický záběr je široký a vícesměrný, což je dáno cílem zkoumat syntaktické struktury, které jsou z formálně-sémantického hlediska velmi rozmanité.

3. Přínos habilitační práce

Přínos habilitační práce spočívá v čistém a metodickém zpracování kvantitativních údajů týkajících se distribuce hypotaktických syntaktických struktur v CPP a CPB. Tyto údaje slouží k tendenčnímu vymezení obou textů, což je důležité a aplikovatelné na budoucí studie jak v rámci srovnávacích studií, tak v rámci právnické portugalštiny evropské i brazilské, psané i mluvené. Data i výsledky analýzy kvalitativní by mohly být do budoucna aplikovány na lingvistické výzkumy zaměřené na téma verbálních, nominálních a adjektivních subkategorizátorů kompletivních vět, determinačních vlastností nominálního syntagmatu a jejich vlivu na formulaci modifikujících vět vedlejších vztahných i na modální hodnoty jejich přísudku. Popis typologie sémanticko-syntaktických legislativních textů trestních zákoníků může být také přínosem pro překladatele a jejich praxi zaměřenou na překlad právnických textů a dokumentů. Lze tedy usoudit, že se autorce habilitačního spisu podařilo úspěšně tohoto cíle dosáhnout.

4. Relevantnost a vhodnost metodologického postupu

Výběr metodologického postupu považuji obecně za relevantní a za vhodný vzhledem k rozdílným hlediskům předmětu výzkumu. S některými částmi práce však více či méně nesouhlasím, což jak doufám, vzbudí zájem autorky o konstruktivní diskusi.

Navrhuji jednotné používání pojmů “estilo” (styl) a “registro” (registr). Zdá se, že je autorka použila (na str. 14) ve stejném významu. Mohli bychom však rozlišit pojem “estilo” (styl), který může být mluvený *versus* psaný, formální *versus* neformální, poetický *versus* neutrální, apod., od pojmu “registro” (registr), který může být právnický, žurnalistický, jazyk fikce, technický, církevní, atd. Pak existují také “gêneros textuais” (textové žánry), kdy žurnalistický registr “registro jornalístico” může být rozdělen podle stylů a žánrů na zpravodajský registr mluvený a psaný,

reportáže, televizní a psaná interview, ekonomické a politické analýzy, apod. Podobně lze rozlišit různé styly a žánry v právnickém registru nebo v próze.

Modalita hypotaktického souvětí je zkoumána na jedné straně z hlediska distribuce indikativních a konjunktivních tvarů sloves, ale na straně druhé jako distribuce finitních a infinitivních forem přísudku, který lze použít v obou tvarech (kromě případu, kde se tento nachází ve větě vedlejší vztažné). Již v Pražském lingvistickém kroužku byla morfologická opozice definována jako funkční pouze v případě možné komutace forem, které jsou na paradigmatické ose ve stejném kontextu v opozici schopny vyvolat sémantickou změnu. Takže zkoumání pravidel použití indikativních a konjunktivních tvarů by mělo vést k závěru, že jde o tvary s prázdným obsahem (jak již definoval Eduardo Paiva Raposo (1975) ve studii *Uma restrição derivacional global sobre o infinitivo em português* nebo Isabel Hub Faria (1974) ve studii *Conjuntivo e a restrição da frase mais alta*).

Budeme-li vycházet z teze Emile Benvenisteho, že jazyk odmítá tzv. "prázdné tvary", pak v kontextu použitého metodologického rámce by měly stát v popředí zájmu právě ty situace, kde je možná komutace indikativu a konjunktivu, tedy kompletivní věty subkategorizované výrazy dvojí selekce, vztažné věty restriktivní a volné či v příslovečné větě, které u přísudku připouští více modotemporálních morfémů. V případech, kdy kontext vyžaduje povinné použití buď indikativu, nebo konjunktivu, je modální opozice nefunkční, popřípadě neutralizovaná tvary infinitivními. Připomeňme, že pravidla o aplikaci a fungování flektivního infinitivu byla již velmi dobře popsána Paivou Raposem ve výše zmíněné práci.

Také nepovažuji za nejvhodnější použití modální klasifikace kompletivních vět podle Ruie Marquese, jelikož není aplikovatelná na všechny typy vět. Obecně lze říci, že analýza těchto vět ukazuje (str. 117-118, str. 126), že indikativní a konjunktivní tvary jsou vybírány subkategorizátory s epistemickou i neepistemickou povahou. V souvislosti s tímto detailem je nutno dodat, že interpretace indikativu jako příznakového (citace str. 65-66) a intenzivnějšího, ať už se to zdá být sebevíce racionální, je v rozporu s jazykovou skutečností a zejména pak se strukturou temporálních kategorií indikativu, konjunktivu a imperativu (který je nemá), s

kompenzačním mechanismem S. Karcevskeho a se zákony o hierarchickém uspořádání kategorií dle Greenberba.

V této souvislosti pak ani nemohu souhlasit s vhodností stanovit modální opizici mezi hypotetickou modalitou konjunktivu faktovou modalitou infinitivu v těch časových větách vedlejších, které jsou uvozeny spojkami *antes que*, *depois que* a předložkovými vazbami *antes de* a *depois de* (str. 222-232). Například, věta *Ele terminou o trabalho antes que o demitissem.* (přeloženo: Ukončil práci dříve, než by dostal výpověď.) a *Ele terminou o trabalho antes de o demitirem.* (Ukončil práci dříve, než dostal výpověď) má stejný faktický obsah a tím je: *Ele terminou o trabalho e a seguir foi demitido.* (přeloženo: Ukončil práci a dostal výpověď). Infinitiv, jelikož je jmenným tvarem slovesa, stojí v opozičním vztahu s gerundiem a participiem. Jelikož slovesné kategorie se v infinitivu morfologicky nerealizují, pak je samotný infinitiv nedomodální a nečasový a může podle kontextu nabýt sémantické modální hodnoty indikativu, konjunktivu a dokonce i imperativu, je-li to potřeba.

Co se týče analýzy vět vedlejších vztažných, pak bych ráda zdůraznila, že bych neinterpretovala jako agramatické či anomální struktury jako jsou *a pena de prisão que falte cumprir*, *a pessoa que consiga descobrir*, které jsou sémanticky dokonale funkční a jsou velmi hojně používány, jen proto, že nezapadají do příslušného teoretického rámce. V každém případě je chyba v teorii, ne v živém jazyce. Specifikace a konkretizace jádra nominálního syntagmatu záleží nejen na členu, ale také na finitním tvaru slovesa ve větě vztažné, která je jeho modifikátorem a někdy jsou to i další prvky v promluvě či v textu, které zmíním následně. Kromě toho, v případě klasifikace apozičních vět vztažných (str. 197-199) bych sázela více na sémantické kritérium než na použití interpunkce. Určité pochybnosti vyvolává také koherence kritérií, na základě nichž je provedena klasifikace vět vedlejších vztažných na volné, restriktivní a apoziční. Jakoby volné nemohly být také restriktivní.

5. Úroveň provedené analýzy

Kvantitativní a kvalitativní analýza je uskutečněna čistou, velmi spolehlivou a správnou metodou a vede k získání velmi dobré úrovně výsledků. Avšak zdá se, že širě předmětu výzkumu (kterým je sledovat všechna hypotaktická souvětí se všemi

možnými sémanticko-formálními a někdy i pragmatickými souvislostmi) je zvolena na úkor některých aspektů, které přehlídí či přinejmenším ponechává bez komentáře. Například v části týkající se vztažných vedlejších vět (str. 150-156) jsou analyzovány pouze příklady, kdy je antecedentem jádra syntagmatu jméno bez členu, se členem určitým či členem neurčitým: zájmu však unikají ostatní determinanty, jako je například základní či řadová číslovka, ukazovací či přivlastňovací zájmeno, které také mají schopnost determinovat jádro nominálních syntagmat a mohou mít vliv na výběr indikativu či konjunktivu (*aquele que se recuse/recusa*, versus **este que se recuse/recusa*), (překlad: *ten, kdo odmítne* versus **tento, kdo odmítne*). Pozornost není věnována ani sémanticko-lexikální povaze slovesa ve funkci přísudku hlavní věty, která může ovlivnit referenční povahu jádra nominálního syntagmatu. Pravděpodobně se autorka zaměřila pouze na příklady, které našla ve zkoumaném korpusu, takže uvedený nedostatek týkající se typologie možných determinantů by byl možná relevantní právě pro charakterizaci legislativního registru. Možná ze stejného důvodu se v části zaměřené na analýzu podmínkových vět nesleduje apodická či protatická pozice vět vedlejších podmínkových a její vliv na použití indikativu (např: *Se era por fila, ficava no fim dela...* (Lídia Jorge, *Mário e outros contos*, Lisabon, Dom Quixote, 2002, str. 87), které jistě stojí na rozhraní mezi významem časovým a podmínkovým.

6. Požadavky na formální kritéria

Habilitační spis je napsán velmi čistou a korektní portugalskou s nevýznamnými překlepy a s terminologickou přesností, v níž spatřuji vliv románské jazykovědy v ČR, kterou považuji za chvályhodnou a velmi obohacující pro portugalistiku v i mimo Portugalsko a Brazílii, ale také vliv tradiční luzofonní terminologie a možná i logického empirismu Rudolfa Carnapa (str. 182 – “extenzní” a “intenzní”) a logické analýzy propozice, kdy jsou v práci používány zmíněné pojmy jako synonyma pro specifický a nespecifický význam vět vedlejších. V tomto kontextu takový pojem jako je *člen určitý* překvapuje svou jednoduchostí, protože pochází z preskriptivní (normativní) gramatiky, byť z hlediska deskriptivně analytického je jeho použití kontroverzní² a je používán silou zvyku. Ve skutečnosti, tvary stojící v paradigmatu *um, uma, uns* a *umas* jsou pouze základní číslovkou *um* (přeloženo: jeden). Ta, kromě

² Člen, tím že je členem, tak je určitý svou inherentní neměnnou povahou. Takže pojem člen určitý je pleonasmus. Tudiž pojem „člen neurčitý“ je nelogický, protože je to stejné co „určitý-neurčitý“. Není to logické a v podstatě se shoduje se sémantickou neurčitě deixe.

toho, že je kvantifikátorem stojícím v opozici s číslovkami *dois, três* (přeloženo: dva, tři, atd.), má také funkci neurčité deixe, stejně jako *algum, alguma, alguns, algumas* (přeloženo: nějaký, nějaká nějakí, nějaké) a pouze v tomto případě je interpretována jako neurčitý člen.

Ráda bych v této části ještě upozornila ještě na výběr pojmu forenzní lingvistika. Podle toho, co bylo řečeno, oblast práva pracuje s jazykem zákonů a jejich ustanoveními a společně tvoří legislativní texty. Pojem *forenzní* však vychází ze slova “*foro*” (přeloženo: fórum), které zahrnuje příslušné kompetentní soudní orgány (cit. str. 14) a tudíž i jazyk mluvený, který je používán v soudních procesech, kde se předpokládá diatopická a diastaratická variabilita. Jelikož je záměrem autorky zkoumat text trestních zákoníků, pak se mi zdá vhodnější použití pojmu “linguística legislativa” (legislativní lingvistika) a pojmu “linguística forense” (forenzní lingvistika) bych pak použila pro studium textů a diskurzů, jako je například soudní rozhodnutí. Nebo bych použila pojmu *jurislinguística* (linguística jurídica, jurislinguística podle Romese 2017), který by se vztahoval k oběma oblastem zájmu.

Bibliografické údaje a citační normy souhlasí s akademickým modelem používaným v oblasti studia. Avšak při četbě jsem si všimla případů, kdy autorka klade citovaného autora pomocí *apud* (např. Miranda e Oliveira 2012 *apud* Ramos 2017), když jde o přímou citaci. Také jsem našla chybu, kdy je v textu citován autor, který není uveden v seznamu použité literatury, např: Auwe a Plugnian (1998). U Campose je v textu uveden rok 2004, ale v seznamu použité literatury je rok 1997, v seznamu literatury jsou zmíněna i díla, která nejsou citována v textu, apod.

Avšak mimořádnou pochvalu si zaslouží prezentace a znázornění grafů, tabulek a schémat, které velmi plynule a jasně přenáší informace a usnadňují interpretaci dat. Analýza je systematicky doprovázená příklady z korpusů a z děl portugalské lingvistiky. Struktura práce je velmi dobrá a odpovídá specifičnosti předmětu, zájmu a cílů výzkumu.

Závěrečné zhodnocení:

Habilitační spis Mgr. Ivy Svobodové, Ph.D. s názvem ANÁLISE SINTÁTICO-SEMÂNTICA DOS CÓDIGOS PENAIIS DE PORTUGAL E DO BRASIL (ESTUDO

CONTRASTIVO-TEXTUAL) **splňuje** kvalitativní a kvantitativní požadavky kladené na habilitační spis v oblasti románské a portugalské jazykovědy.

V Sofii dne 27. Zář 2018

Podpis: Vesela Chergova
Doc. Vesela Chergova, Ph.D.
Univerzita Sv. Kliment Ogridski, Sofie
Fakultua klasické a moderní filologie
Oddělení ibero-amerických studií

Za správnost: prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
předseda habilitační komise